

РОДИННІ ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ПРАЦЕЛЮБСТВА

FAMILY EDUCATIONAL TRADITIONS IN FORMING THE CULTURE OF LABOR TRADITION

У статті розкривається роль, характер і значення родинних виховних традицій у формуванні культури працелюбства дітей та молоді. Прослідковується каузальний зв'язок і взаємозалежність між народними традиціями сімейного виховання та рівнем формування працелюбства особистості, між етичним вихованням і вихованням культури працелюбства. Працелюбство тлумачиться як природний стан людини, а культура працелюбства – як фактор розвитку особистості та умова забезпечення суспільного прогресу. Робиться висновок про необхідність пошуку інваріантів культури працелюбства в історії українського народу, в його духовній і матеріальній культурі. Однією з важливих доміант виховання культури працелюбства може стати фольклор, в якому добро завжди пов'язане з добросовісною працею.

Ключові слова: родинні виховні традиції, культура працелюбства, працелюбна особистість, народна педагогіка, трудове виховання.

В статье раскрывается роль, характер и значение семейных воспитательных традиций в формировании культуры трудолюбия детей и молодежи. Прослеживается каузальная связь и взаимозависимость между народными традициями семейного воспитания и уровнем формирования трудолюбия личности, между этическим воспитанием и воспитанием культуры трудолюбия. Трудолюбие толкуется как естественное состояние человека, а культура трудолюбия – как фактор развития личности и усло-

вие обеспечения общественного прогресса. Делается вывод о необходимости поиска инвариантов культуры трудолюбия в истории украинского народа, в его духовной и материальной культуре. Одной из важных доминант воспитания культуры трудолюбия может стать фольклор, в котором добро всегда связано с добросовестным трудом.

Ключевые слова: семейные воспитательные традиции, культура трудолюбия, трудолюбивая личность, народная педагогика, трудовое воспитание.

The article reveals the role, nature and importance of family educational traditions in the formation of a culture of diligence for children and youth. The causal connection and interdependence between the national traditions of family education and the level of formation of the diligence of the individual, between ethical education and the upbringing of a culture of diligence are traced. Industriousness is interpreted as a natural state of man, and the culture of diligence is a factor in the development of the individual and the condition for ensuring social progress. The conclusion is made about the need to search for the invariants of the culture of diligence in the history of the Ukrainian people, in its spiritual and material culture. One of the important dominants of education of culture of diligence can become folklore, in which good is always associated with conscientious work.

Key words: family educational traditions, culture of diligence, industrious person, folk pedagogy, labor education.

УДК 390.3

Федь І.Є.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Дем'яненко Д.І.,

студентка факультету початкової,
технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виховання особистості є одним із пріоритетних завдань сучасної вітчизняної системи освіти. Воно виникло ще на початку існування людського суспільства як засіб трансмісії людських знань і досвіду від покоління до покоління. Наші предки поряд із розвитком різних ремесел і промислів створили оригінальну систему, яка відображала вимоги народу й тогочасні соціальні відносини. На цьому ґрунті й постала народна педагогіка, яка своїм корінням сягає у сиву давнину, в життя і побут, вдачу, звичаї та віру українських племен ще до заснування Київської держави, які, за словами літописця, «мали кожде свої звичаї, закони і науку батьків своїх і свої нориви кожде» [1].

Народна педагогіка, передаючись від покоління до покоління, протягом історії супроводжує народ. Отже, її з повним правом можна назвати «усною, традиційною, фольклорною материнською школою, виховною пансофією, педагогікою життя, школою, яка завжди з нами». Суттєвою її ознакою є те, що «вона природно, просто, вільно

заглиблюється у побутове життя дитини, тому її вплив є оптимальним» [7, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до літературних джерел [1; 4; 7;] засвідчує, що споконвіку народ надавав великого значення формуванню у дітей таких моральних категорій, як честь, совість, працьовитість, почуття обов'язку і відповідальності. Цьому був підпорядкований увесь устрій і лад життя народу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Постає актуальна проблема виховання працелюбного підростаючого покоління, адже працьовитість завжди була однією з найважливіших етичних якостей, а її формування – стрижнем етичного виховання, важливою частиною педагогічного ідеалу. Працелюбство – природний стан кожної нормальної людини, природна потреба здорового організму, наймогутніший педагогічний фактор розвитку особистості та засіб забезпечення суспільного прогресу.

Мета статті – вивчення народних традицій, розширення трудового досвіду дітей.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть народ виробляв найдієвіше шляхи трудового виховання, і трудові традиції є своєрідною естафетою, за допомогою якої попередні покоління передають наступним певний життєвий досвід, ідеали, засоби, форми і методи підготовки підростаючого покоління до трудової діяльності, які сформувалися історично й передавалися від покоління до покоління через усну народну творчість, ігри, іграшки, звичаї, обряди, свята, ритуали, продуктивну працю, підтримувалися силою громадської думки. Відповідно, здійснюється спадкоємність, зв'язок між минулим і сьогоденням. Залучаючись і опановуючи досвід минулого, людина стає особистістю.

Значне місце у формуванні працелюбства в дітей і молоді належить *звичаям і традиціям*. «Звичай – то другий закон», – кажуть у народі. На основі українських звичаїв склалось і діє народне звичаєве право – сукупність традиційних неписаних норм, якими регулювалися стосунки та поведінка людей у різних ділянках виробничого, громадського й родинного співжиття. З давніх-давен в Україні найпоширенішими нормами народного звичаєвого права були категоричне визнання основним джерелом власності працю, трудові доходи; спадкове володіння землею; позитивне ставлення до робітника-працелюба й негативне – до шахрайства, неробства [7, с. 38].

Народні звичаї тісно переплітаються з народними традиціями, маючи як спільні, так і відмінні педагогічні риси. Звичаї і традиції, як два крила одного птаха, забезпечують кожній людині злет до досягнення духовності. Одне без одного бути не може. Тому ці поняття переважно вживають разом: «звичаї і традиції». Наприклад, трудові традиції, хліборобські традиції [7, с. 39].

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність різних підходів до класифікації родинних виховних традицій. Як правило, вчені спиняються на родильних, весільних, поховальних звичаях і обрядах [4, с. 19]. Більш обґрунтованим є погляд З. Кузелі, котрий за змістом основних етапів життя та діяльності визначав усі попередньо сказані та й ще громадські та трудові звичаї та обряди [2, с. 228–263].

Як зазначено в посібнику «Родинна педагогіка» А. Марушкевич та інших авторів, *родинно-трудова традиція* – це морально-трудова досвід родини, способи підготовки дітей до самостійного трудового життя, які передавалися із покоління в покоління та підтримувалися силою громадської думки. В їх основі – усвідомлення потреби в праці й формуванні працелюбної молоді.

Народні традиції сімейного виховання відображали прагнення батьків забезпечити високий рівень трудової підготовки дитини, сформувати працелюбство, постійне прагнення трудитися,

укріпити його духовно і фізично. Цьому сприяли трудова атмосфера селянської сім'ї, її побут: «как только ребенок научился нести своей рукой ложку от тарелки ко рту, он работает – не для того, чтобы поупражняться в труде, а потому, что никто из людей, окружающих ребенка, без труда не представляет себе жизни» [8, с. 591].

Психологічно готували малюків до праці колискові пісні, потешки, обрядовий календарний фольклор, казки, прислів'я та приказки, розповіді старших про свою роботу.

Заклик до праці і формування працелюбства лунає вже з колиски, з маминої *колискової пісні*: «Не вчись, котку, красти, а вчися робити, черевки шити!», бо «Бджола мала, а й та працює». А також визначений час, коли треба прилучити дитину до праці: «відтоді, відколи вміє сама орудувати ложкою – набирати з миски їжі й нести до рота». Вважається, що «без праці жити – тільки небо коптити». З огляду на це дуже повчальною є українська народна притча: «Якщо хочеш мати в сім'ї виродка, дай своєму чадові все, що йому заманеться, і не залучай його до праці: виродок готовий!» [7, с. 166]. Зокрема, найкращою спадщиною, яку можуть залишити батьки своїм дітям, найпереконливіший аргумент людської порядності – це вміння працювати «головою і руками», любов до праці й працелюбство.

Одним із найбільш поширених жанрів народної творчості завжди були *казки*. Маючи велику силу впливу, вони сприяють формуванню свідомості, характеру, таких позитивних якостей, як самостійність, активність, працьовитість та інші, збагачують кругозір.

Дуже високо оцінював значення казок для виховання дітей К. Ушинський. Він писав: «Это первые и блестящие попытки русской народной педагогики, и я не думаю, чтобы кто-нибудь в состоянии сосязаться в этом случае с педагогическим гением народа» [11, с. 314].

Дослідники фольклору зазначають, що народний казковий епос складається з казок про тварин, розрахованих на найменшого слухача, фантастичних і соціально-побутових казок.

Казки про тварин виникли дуже давно і розповсюджувалися спочатку серед дорослого населення, яке займалося полюванням і скотарством. Поступово дорослі стали розповідати їх своїм дітям. У цих казках дійові особи – тварини – є носіями людських рис і якостей, виступають алегоричними образами. Слухаючи казку, діти залучаються до етичних норм, прагнуть наслідувати позитивних героїв. Одночасно казки викликають відчуття зневаги до негативних персонажів, до таких рис їхнього характеру, як лінь, хижацтво. Прикладом може слугувати українська народна казка «Колосок», де в доступних для сприйняття дітей картинках підноситься працьовитість півника і про-

тиставляється лінь мишви, покараних за свою бездумність. Ця ж тема звучить і у ряді інших казок.

Фантастичні казки також мають своє давнє походження. У них багато яскравої поетичної вигадки, фантазії. Персонажі їхні, як правило, працелюбні, високоморальні люди, які ведуть боротьбу з темними силами і перемагають їх. Серед таких казок найбільш яскравою є «Кривенька качечка» та інші.

Соціально-побутові казки становлять найбільш численну і важливу частину українського казкового епосу. Їхня особливість полягає в тому, що персонажі – звичайні люди. За допомогою таких казок діти знайомилися із суспільними відносинами, різносторонністю людських якостей і рис, з поняттями «добре» і «погано»; зустрічаючись із контрастними – позитивними і негативними – образами, на прикладі кращих із них вчилися поважати працелюбних людей, чесних і відважних героїв. Поведінка негативних персонажів викликає у них відчуття засудження, формує критичне ставлення до них.

Якнайповніше народні погляди на формування працелюбності в підростаючого покоління виявилися в *народних прислів'ях і приказках*. У них виражаються мудрість і життєвий досвід багатьох поколінь. Ця мудрість передавалася дуже дотепно, у виразах, відшліфованих століттями. Прислів'я і приказки високо цінувалися за їхній зміст і художнє мистецтво, використовувалися з метою навчання і виховання дітей.

К. Ушинський писав у зв'язку з цим: «Русские пословицы имеют значение при первоначальном ученье отечественному языку, во-первых, по своей форме, и, во-вторых, по своему содержанию. По форме – это животрепещущие проявления родного слова, вылетевшие прямо из его живого, глубокого источника – вечно юной, вечно развивающейся души народа. По содержанию наши пословицы важны для первоначального обучения тем, что в них, как в зеркале, отразилась русская народная жизнь со всеми своими живописными особенностями. Ничем нельзя так ввести ребенка в понимание народной жизни, как объясняя ему значение пословиц» [11].

Віддавна загадка була однією з форм пізнання дітьми навколишнього світу. За допомогою загадки передавалися життєвий досвід і знання. Вони розвивали у дітей уміння мислити, пам'ять і спостережливість, формували уявлення про працю дорослих і взагалі навколишню дійсність.

Дуже високо цінував загадки В. Сухомлинський. Він вважав їх незамінним засобом у навчанні дітей мислити абстрактними поняттями [9].

Народ за період своєї історії створив багато загадок про працюватість, трудові процеси, господарський інвентар, знаряддя сільськогосподарського і ремісничого виробництва. Наприклад: «Криво махає, а рівно б'є» /Посох/, «Без рук, без ніг, а сам підперезаний» /Сніп/, «Стукотить, гурко-

тить, як сто коней біжить, треба встати, погадати, треба коням їсти дати» /Млин/ [10].

Одним із дієвих засобів у процесі психологічної підготовки дітей до праці та формування працелюбності завжди були *трудові свята і обряди*: першої борозни, проводи пастухів на полонину, обжинки, свято врожаю [7]. Вони розкривають красу і значення праці, звеличують працелюбну особистість, виховують зацікавленість справами батьків, усвідомлення значущості своєї праці, стимулюють соціальну активність дитини.

Народні трудові свята розкривали красу і значення праці, звеличували працюючу людину, виховували пошану до трудівників, стимулювали соціальну активність особистості.

До народних трудових свят і обрядів належать, перш за все, ті, які приурочені до конкретного циклу сільськогосподарських робіт. *Новорічні свята*, як і ряд інших, український народ пов'язував із працею людини, її спостереженнями над природою. Традиційно з Новим роком пов'язані такі поетичні обряди та дійства: колядки, щедрівки, вертепні вистави та інші.

Після Нового року в сільськогосподарському побуті починалася *підготовка до зустрічі весни*. Українці, як зазначає відомий дослідник народної обрядовості В. Соколова, повсюдно зустрічали весну співом веснянок.

Серед засобів формування працелюбства у дітей і молоді особлива роль належить *дитячій грі*. Кожний народ із покоління в покоління передає народні ігри, через які діти, граючись і бавлячись, пізнають навколишній світ, удосконалюють свої здібності, оволодівають багатьма сферами людської діяльності. Гра, забава належать до головних атрибутів дитинства. Гра є «першою проявою праці людини», в ній проявляються характерні риси дитини [5]. Вона є підготовкою до життя й праці дорослої людини. Наприклад, видатний педагог А. Макаренко в житті дитини, в її правильному трудовому вихованні великого значення надавав грі. В одній із лекцій для батьків він писав: «Гра в житті дитини має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте» [5]. Про педагогічну значущість гри писала також С. Русова: «Вона задовольняє найкраще вимогу дитинства в активності, в діяльності, в різноманітних рухах...» [6, с. 77].

Велике значення надавалося ознайомленню дітей із *міфічним епосом* – легендами про аграрно-космічний пантеон слов'янських богів, які втілюють сонце, дощ й інші сили природи, від яких залежав урожай [3, с. 110–115].

Велику роль у формуванні працелюбства у дітей і молоді відігравали *дідусі та бабусі*. Вони передавали дітям народні знання, вірування, трудовий досвід (наприклад, аграрний календар

лежить в основі передачі підростаючим поколінням хліборобських знань і досвіду), своїм прикладом спонукали до творчої праці, учили цінувати й оберігати честь роду. Через спілкування з представниками старшого покоління відбувалось формування світогляду молоді, засвоєння нею необхідних знань і моральних цінностей.

Висновки. Отже, в багатотисячолітній історії українського народу, в його духовній і матеріальній культурі чітко простежується трудова основа виховання і формування працелюбства у підростаючого покоління.

Усна народна творчість як метод переконання віками використовувалась у вихованні підростаючого покоління. Мудрі думки народних казок, прислів'їв і приказок впливають на формування уявлень про добро та зло. Добро завжди в них пов'язане з добросовісною працею.

Сьогодні носіями фольклору є представники старшого покоління. Процес залучення дітей до праці, виховуючи працелюбність, засобами фольклору проходить у сім'ї, дошкільних закладах, у процесі шкільного навчання. Основне виховне завдання вчителя при цьому – розкрити не тільки художнє багатство, але й ідейний зміст творів, сформувати в учнів позитивне ставлення

до них, виховуючи дітей на кращих традиціях минулого.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джуринский А.Н. История педагогики. Труд. М.: «Владос», 1999.
2. Духнович О. Народная педагогия в пользу училищ учителей сельских. Ч. 1. Львів, 1857. С. 228–263.
3. Константинов Н.А. Народные резные календари. Собрание музея антропологии и этнографии. М.-Л.: Изд. АН СССР, 1961. Т. XX. С. 110–115.
4. Лубенец Т.Г. Какие требования предъявляет народ к школе. Педагогические беседы. 2-е изд. СПб: Изд-во П.В. Луковникова, 1913. С. 19.
5. Макаренко А.С. Твори: в 7 т. К., 1954. Т. 4. С. 387., Т. 5. С. 103.
6. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. С. 77.
7. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посібник. К., 1997. С. 38–166.
8. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. Пед. соч.: в 5 т. Киев: «Рад. школа». Т. 2. С. 591.
9. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Пед. соч.: в 5 т. Киев: «Рад. школа», 1980. Т. 3. С. 154–160.
10. Украинские народные загадки. Киев: «Госполитиздат», 1962.
11. Ушинский К.Д. Родное слово. Книга для учащихся. Соч.: в 2 т. М.: «Педагогика», 1974. Т. 2. С. 314.